

NÉPRAJZI EGYETEMI JEGYZETEK 6.

Pozsony Ferenc

Támogató:

**Erdély népei.
Szászok, örmények, székely
szombatosok, cigányok**

Egyetemi jegyzet

KJNT – BBTE
MAGYAR NÉPRAJZ ÉS ANTROPOLOGIA TANSZÉK
KOLOZSVÁR, 2009

Kiadja a KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
400162 Kolozsvár, Croitorilor (Mikes) u. 15.
telefon/fax: +40 264 432 593
e-mail: kriza@mail.dntcj.ro
www.kjnt.ro

© Kriza János Néprajzi Társaság, 2009

Borítóterv és tipográfia: Könczey Elemér

Számítógépes tördelés: Sütő Ferenc

ISBN 978-973-8439-46-7

Készült a kolozsvári GLORIA és IDEA Nyomdában

Igazgató: Nagy Péter

Megrendelési szám: xxx/2009

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Erdély etnikai és demográfiai szerkezetének változásai	9
A szászok Erdélyben	31
Az örmények Erdélyben	109
Székely szombatosok	141
A cigányok Erdélyben	165
Együttlési modellek Erdélyben	221
Rezumat.	235
Abstract	237

Előszó

Az olvasóhoz

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének oktatói és diákjai az elmúlt két évtizedben kiemelten foglalkoztak az erdélyi etnikai csoportok gazdasági, társadalmi és művelődési életével, interetnikus kapcsolataival. Terepkutatásaink eredményei szervesen beépültek oktatói munkánkba szemináriumi órák, diákköri dolgozatok, tudományos rendezvényen bemutatott előadások, rendszeres tanulmányok, államvizsga-, magiszteri- és doktori dolgozatok, valamint különböző kiadványok formájában.

Kolozsvári és magyarországi hallgatóinknak az elmúlt tizenöt évben különböző előadásokat és szemináriumokat tartottunk azoknak az etnikai csoportoknak társadalmával meg kultúrájával kapcsolatban, melyek a magyarságnál és a románságnál jóval kisebb létszámú közösségeket alkotnak, s viszonylag kevésbé ismertek fiataljaink körében. Az előadássorozataimból hiányzó közösségekkel (például románokkal és zsidókkal) más tanszéki kollégáim foglalkoztak. Remélem, hogy a közeljövőben ők is megjelentetik előadásaik szerkesztett változatát. Köszönöm fiatal és haladó kollégáimnak, hogy építő megjegyzésekkel és kérdéseikkel előadásaimat folyamatosan alakították, vizuális anyagát pedig jelentősen gyarapították.

Az érdeklődők jegyzetünkben ennek az évről évre folyamatosan változó, alakuló előadássorozatnak a megszerkesztett változatát olvashatják. Annak bevezetőjében felvázoljuk, hogy Erdély etnikai és demográfiai szerkezete, azon belül a magyarság aránya és kapcsolatrendszerére hogyan változott az utóbbi évszázadokban.

Hangsúlyosabban foglalkozunk az erdélyi szászok 850 éves jelenlétével, letelepedésével, gazdasági és társadalmi életével, intézményrendszerével. Ebben a fejezetben arra keressük a választ, hogy egy ilyen telepes etnikai közösség hogyan tudott fennmaradni, gyarapodni, majd oly hirtelen eltűnni régiónk etnikai, felekezeti, gazdasági és társadalmi szerkezetéből. Arra is választ szeretnénk adni, hogy miben gyarapították Erdély gazdasági, kulturális és társadalmi életét, majd gyors távozásukkal milyen ūrt hagytak térségünkben.

Az örmények már viszonylag kisebb közösséget alkottak Erdélyben, de sajátos társadalomszerkezzel, gazdasági stratégiákkal rendelkeztek. Létszámauk, térbeli és társadalmi mobilitásuk, felekezeti hasonulásuk, hétköznapi kapcsolataik viszonylag gyors asszimilációjukat segítették elő. Az örmények kapcsán azt is szemléltetni akarjuk, hogy a gyors nyelvi és kulturális asszimilációjuk után hogyan működik és reprezentálódik jellegzetes kettős identitásuk.

A székely szombatosok kapcsán már azt szeretnők bemutatni, hogy a felekezet milyen fontos szerepet játszhat az egyéni, a közösségi, az etnikai és a nemzeti identitás formálásában, átalakulásában és tudatos felcserélésében.

A cigányok napjainkban Erdély második legnagyobb etnikai csoportját alkotják. Létszámuk, valószínűleg, napjainkban már meghaladja az itt élő magyarságét. Mivel eltérő korszakokban, vidékekről, foglalkozásokkal, értékrendekkel, kultúrával és azonosság-tudattal érkeztek, sajatosan épültek be régiónk etnikai, gazdasági és társadalmi szerkezetébe. Csoportjaikat általában nagyfokú térbeli mozgékonyiság jellemezte. Mivel sajátos időhasználatuk, tiszta-sági rendszerük, tulajdonhoz fűződő viszonyulásuk, belső társadalomszerkezetük, kapcsolatrendszerük és értékrendjük általában ismeretlen volt a többségi közösségek tagjai előtt, éppen ezért a gádzsók legtöbbször nem is értették szomszédaik jellegzetes válaszait vagy viselkedését.

A befejező részben azt mutatjuk be, hogy az Erdélyben élő etnikai csoportok a hétköznapok idején milyen együttélési szabályokat és modelleket dolgoztak ki. Erdélyt nagyon sokszor a tolerancia földjeként emlegetjük, habár az itt élő, különböző ajkú, felekezetű és kultúrájú közösségek érdekei is nagyon sokszor egymásnak feszültek. Az itt megtelepedett és otthonra lelt közösségek azonban csak ritkán gondoltak arra, hogy a másikat elízzék vagy megsemmisíték. Az évszázados szomszédság végül is olyan együttélési mintákat (például autonómia és tolerancia modelleket) alakított ki, melyek napjainkban is revitalizálhatók, hasznosíthatók nemesek Erdélyben, hanem Európa más multietnikus vidékén és településében is.

Kolozsvár, 2009. június 13.

Pozsony Ferenc

Rezumat

Profesorii Catedrei de Etnografie și Antropologie Maghiară din cadrul Universității „Babeș–Bolyai” împreună cu studenții lor au acordat o atenție sporită vieții economice, sociale și culturale a grupurilor etnice din Transilvania, precum și relațiilor interetnice dintre acestea. Rezultatele muncii de teren au fost incluse în materialul cursurilor predate, dar au avut drept urmare și prezentări la conferințe naționale și internaționale, articole, lucrări de licență sau masterat, chiar teze de doctorat. Volumul de față este o sinteză a cursurilor predate de autor, iar comunitățile care nu au fost incluse (de exemplu români și evrei) fac parte din domeniul de specialitate al colegilor din cadrul Catedrei. Sperăm că în viitorul apropiat ei însăși se vor prezenta cu volume proprii pentru a completa această lucrare.

Partea introductivă a volumului creionează evoluția în timp a structurii etnice și demografice a Transilvaniei, mai ales cu privire la ponderea etniei maghiare și la sistemul de relații al acestora.

Un accent mai deosebit se pune pe prezența de 850 de ani a sașilor în Transilvania, pe stabilirea lor pe aceste meleaguri, pe viața lor economică și socială, precum și pe sistemul lor de instituții sociale. Se formulează întrebarea: cum a reușit o asemenea comunitate să supraviețuiască, să se dezvolte, mai apoi brusc să dispară din structura etnică, confesională, economică și socială a acestei regiuni. Vom regăsi și abordarea problemei legate de felul în care au îmbogățit viața economică, culturală și socială a Transilvaniei, respectiv golul care a rămas după plecarea lor.

Armenii au format o comunitate relativ mai restrânsă în Transilvania, dar au beneficiat de o structură socială și de strategii economice specifice. Numărul lor, mobilitatea lor socială și în spațiu, similaritățile confesionale precum și relațiile lor cotidiene au facilitat asimilarea lor într-un timp relativ scurt. Capitolul respectiv dorește să expună și felul în care funcționează și se manifestă dubla identitate a armenilor după asimilarea lor rapidă din punctul de vedere al limbii vorbite și a culturii.

Capitolul despre secuii iudaici (sâmbotîști) dorește să prezinte importanța pe care poate să dețină apartenența confesională în formarea, transformarea sau schimbarea conștientă a identității individuale, comunitare, etnice sau naționale.

Romii din Transilvania reprezintă al doilea grup etnic ca mărime din această regiune. În zilele noastre numărul lor probabil că depășește chiar și numărul etnicilor maghiari. Datorită faptului că ei au sosit aici în diferite etape, de pe diferite teritorii, cu diferite ocupații, sisteme de valori, cultură și forme de identitate, s-au integrat într-un mod specific în structura etnică, economică și culturală a regiunii. Grupurile lor sunt caracterizate de obicei de un grad ridicat de mobilitate. Iar pentru că trăsăturile lor culturale specifice au fost în general străine majoritatii locuitorilor de aici, romii nici nu au prea înțeles replicile sau atitudinea specifică a vecinilor în legătură cu ei.

Ultima parte a volumului prezintă felul în care grupurile etnice din Transilvania au elaborat diferite modele și reguli de conviețuire în viața lor de zi cu zi. De foarte multe ori Transilvania este numită pământul toleranței, deși interesele comunităților locale s-au confruntat de nenumărate ori. Totuși coexistența seculară a dus la formarea unor modele de conviețuire care ar putea fi revitalizate și folosite chiar și în zilele noastre atât în Transilvania, cât și în alte regiuni multietnice din Europa.

Autorul volumului de față, Ferenc Pozsony s-a născut în 1955, a obținut titlul de doctor în anul 1997, iar în prezent este profesor universitar la Universitatea Babeș–Bolyai din Cluj-Napoca. A publicat numeroase volume în domeniile sale de cercetare: viața socială și rurală, obiceiuri, relațiile interetnice în Ardeal și Moldova.

Abstract

At the Department of Hungarian Ethnography and Anthropology from Babeș–Bolyai University Cluj-Napoca there has always been a great concern on the economic, social and cultural life, respectively the interethnic relations of the different ethnic groups of Transylvania. The results due to massive fieldwork were included in the material of the courses held, but they also materialized in presentations held at national and international conferences, in published articles, BA and MA thesis, even in PhD projects. The present volume is a synthesis of the courses held by the author, while the communities not included (e.g. Romanians or Jews) belong to the field of research of the colleagues of the author within the same Department. Hopefully they will publish their own related works in the near future in order to complete this volume.

The introductory part of the volume outlines the evolution in time of Transylvania's ethnic and demographic structure, with a special regard to the ratio of Hungarians and their system of relations.

A special attention is given to 850 years presence of Saxons in Transylvania, to their settlement in this region, to their economical and social life, respectively their system of social institutions. The question is raised: how could such a community survive, develop, then suddenly disappear from the ethnic, cofessional, economical and social structure of these lands. We will also find a discussion on the way they enriched the economical, cultural and social life of Transylvania, respectively on the vacuity that was left after their departure.

Armenians formed a relatively smaller community in Transylvania, but they had a specific social structure and economical strategies of their own. Their number, mobility, the confessional similarities and their everyday relationships eased their assimilation in a quiet short period of time. The chapter in question aims to expose also the way how the specific double identity of the Armenians functions and manifests itself after their quick assimilation regarding spoken language and culture.

The chapter on the Sabbatarian Szeklers intends to present the importance that confessional belonging can have in the formation, transformation or conscious change of individual, communal, ethnical or national identity.

The Roma of Transylvania represent the second largest ethnic group in the region. In our days their number is probably higher than that of Hungarians. Due to the fact that they arrived here in different stages, from different areas and with different occupations, system of values, culture and forms of identity, they integrated in a specific way into the ethnical, economical and social structure of the region. Their groups are usually characterized by a high level of mobility. As their specific cultural features were strange to the majority of the inhabitants of these lands, the Roma did not really understand the specific replicas or attitudes of their neighbours oriented towards them.

The final part of the volume exposes the way how the ethnic groups of Transylvania have elaborated different patterns and rules of coexistence during their everyday life in this specific area. Very often Transylvania is called the land of tolerance, although the interests of the local communities confronted many times. However, centuries of living together led to the formation of certain patterns of coexistence which could be revitalized and used even in our present days in Transylvania as well as in other multiethnical regions of Europe.

The author of this volume, Ferenc Pozsony was born in 1955, he presented his thesis for the doctor's degree in 1997, at present being a university professor at Babeș-Bolyai University Cluj-Napoca. He has published several volumes related to his fields of research: social life in rural areas, popular customs, interethnic relations in Transylvania and Moldavia.